

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1956.2.01>

EBAKOHTI EESTI KIRJAKEELE SÕNAVARAS

J. V. VESKI,

Eesti NSV Teaduste Akadeemia akadeemik

Aegade vältel kasvades oma arenemise sisemiste seaduspärasuste alusel on eesti kirjakeel endasse vastu võtnud ka niisuguseid elemente, mis pole kooskõlas tema põhilise arenemiskäiguga või mis on oma arenemises poolele teele peatuma jäänud. Selliseid ebakõlalisi nähtusi paistab silma eriti sõnavara osas, nimelt sõnade kujus, nende liitmises kui ka tuletamises. Säärased ebakohad takistavad kirjakeelt kasvamast ühtsuse suunas. Sellest järeldub tarvidus neid takistusi kaotada. Seda ei ole igal puhul küll mitte kerge teostada, kuid ühise tahtmise varal võib neist siiski mõndagi vältida.

Näiteks suudeti varemil aastakümneil ühisel nõul ja jõul pikem seeria mitmealaseid eestikeelseid oskussõnu omaaegsete nõuete rahuldamiseks välja töötada, nüüd aga ei ole sellist kollektiivset tööd peaaegu keegi enam jätkamas; erandiks on siin ainult „Poliitika” ja majanduse oskussõnastiku” ilmumine 1955. a. Üldiselt aga talitab igaüks tarvilike oskussõnade hankimisel ja tarvitamisel omapäi, aina suurendades segadust terminite alal. Ja ometi oleks siin asjaomastel kollektiividel võimalik tarviliku ettevõtlikkuse teel seda suurt lünka kaotada.

Et süstemaatiline oskussõnade edasiarendamine meil viimasel ajal puudub, siis on see meie terminoloogia-alasesse käsitlusesse toonud indiferentsust, mille tagajärjel on vahel ähmunud ka seniste oskussõnade tähenduslikud piirid. Näiteks ei tehta enam semantilist vahet *vööndi* ja *vöötme* vahel; öeldakse ju „Väikeses õigekeelsuse sõnaraamatus” (VOS), et *vööde* = *vöönd*. Kuid ometi on eristamine siin oluline; nimelt on *vööndiga* varemalt märgitud midagi keha ümbritseva vöö taolist (näiteks *parasvöönd*), kuna *vööde* tähistab ringitaolise ala üksikut osa, sektorit (näiteks *metsavööde*). Varemalt olid sõnad *sulam* ja *suland* erineva sisuga; nimelt tähendas esimene mingi sulatatud metalli (näiteks seatina) tompu (плавка), kuna *suland* väljendas kindlas vahekorras kokkusulatatud eri metallide liitumust (сплав); nii kannab näiteks vase (62—69%), nikli (13—16%) ja tsingi (18—22%) *suland* *uushõbeda* nime. Nüüd aga on need kaks erinevat mõistet samastatud (VOS-is antakse *suland* = *sulam*). Tihti vahetatakse praktilises keeles ära *juhhis* (= reegel) ja *juhend* (= instruksioon). Oli välja kujunenud *kandikuks* nimetada kandilist eset (näiteks kandilist pliiatsit), kuna *kandmik* väljendas alust, mille peal kellelegi midagi pakutakse. Nüüd

on *kandmik* kõrvale heidetud ja selle sisu väljendajaks *kandik* võetud. On selge, et seesugused põhjendamatud tähenduste ümberpaigutamised ja eritähenduste ühteliitmisel ei anna kirjakeelele võimalust kindlaks kujuneda.

Teisest küljest on keele sõnavara edule takistuseks see asjaolu, et väljenduste alal leidub veel tühje kohti. Nende täitmine oleks keele täiendamiseks ülitarvilik, kuid seda pole mitte alati hõlpus teostada. Teostamist ei soodusta nimelt keele tarvitajaskonnale üldiselt omane alalhoidlik kallak, mis iga kord ei kodune uuega ega paremana soovitatavaga. Selle illustreerimiseks tarvitseb meenutada kasvõi seda, kui visa on juurduma olnud näiteks lihtmineviku mitmuse 3. pöörde pikema vormi („nad läksivad”) asemele lühem vorm („nad läksid”). On ju pikemat vormi tõrjuma hakatud juba 1912. aastast peale, aga teda võib kuulda veel tänapäevalgi, eriti vanema põlve rahva keeles.

Veel visamad on keeles kodunema umbisikulise tegumoe ilmaütlev kääne ja sellest tuletatud adjektiiv ning substantiiv, ehk need vormid küll juba enam kui 30 aasta eest on tarbe nõudel keeles tarvitusele võetud ning keeles ka elamas, kuid üksnes sporaadiliselt. Sellised keelendid on näiteks *vaieldamata* — *vaieldamatu* — *vaieldamatus*, *vastuvõetamatu*, *nähtamatu*. Seda laadi vormide järjekindlat levimist on takistamas väärarusaamine nende sisust. Nimelt on maad võtnud eksiarvamine, nagu väljendaks isikulise tegumoe infinitiivi ilmaütlev *ta*-kääne küll aktiivset sisu, sellest tuletatud *tu*-adjektiiv aga passiivset, et näiteks *võitmata* on sama, mis mittevõitnud (непобедивший), küll aga ka mittevõidetud (непобеждённый), aga *võitmatu* on sama, mis mittevõidetav (непобедимый). Kui neist sõnadest tahtakse *us*-sufiksi abil nimisõnu tuletada, siis satutakse ummikusse: sõnad *võitmata* ja *võitmatu* annavad ainsa *us*-tuletise *võitmatus*; see on siis kolmesisuline: состояние непобедившего, непобежденность ja непобедимость, s. o. sõnal *võitmatus* on kolm täiesti erinevat sisu. Et kahte esimest, tähenduse poolest lähedast sisu viimasest lahus hoida, ongi möödapääsematult tarvilikuks osutunud kolmanda sisu väljendamiseks juurde soetada umbisikulise tegumoe ilmaütleväl käändel baseeruv vorm. Sel teel on eesti keel võitnud võimaluse ulatuslikult täita üht olulist tühja kohta, mille jaoks on paljudes teistes keeltes oma vaste. Alles nüüd, kus meil käepärast on mainitud uudisvorm, saame eristada mõistepaare, nagu: *mõtlematu* (необдуманный) ja *mõeldamatu* (немыслимый), *vastuvõetamatu* (непринятый) ja *vastuvõetamatu* (неприемлемый), *lahustamatu* (нерастворенный) ja *lahustatamatu* (нерастворимый), samuti *kartmatu* ja *kardetamatu*, *seedimatu* ja *seeditamatu*, *töötlematus* ja *töödeldamatus*, *edasilükkamatus* ja *edasilükatamatus*, *tähelepanematult* ja *tähelepanamatult* jpt.

Tuleb tõsiselt kahelda, kas kõnekeeles on väga levinud kolmandavälte- lised astmevahelduseta keelendid *tasku*, *ämblik* ja *ümbrik*, kuigi nad on sellistena kirjakeelde fikseeritud. Et enam on levinud *tasku* astmevahelduslik ja sõnade *ämblik* ja *ümbrik* teisevärteline vorm, seda tõendab nende ülekaalukas esinemine rahvakeeles ja sealtkaudu ka koolikirjandis. Oleks seepärast loomulik anda õigus vormidele (see) *task*, (seda) *tasku*, *ümbrikute*, *ämblikuid*.

Kui jälgida eesti sõnakujusid seoses nende tähendustega, siis kerkib siin esile mõnigi ebakoht. Eeskätt äratavad tähelepanu sõnad *hüvang* ja *helind* selle poolest, et nad on erandlikult tuletatud. Teatavasti liitub sufiks *-ng* ikka verbaalsele tüvele (näit. *valama* — *valang*, *lugema* — *loeng*), aga *hüvangu* jaoks pole olemas vastavat tegusõna „hüvama”. *Hüvangule* omistatud sisu väljendas varemalt liitsõna *hüveolu*. Sufiksi *-nd* varal tuletatakse tegusõnu (näit. *kujundama*, *tihendama*) või sarnasust märkivaid nimisõnu (näit. *soend*, *linnand*); sõna *helind* ei kuulu aga kumbagi rühma: ei ole olemas tegusõna „helindama” ega väljenda see sõna sarnasust. Väär-

moodustis on ka *pakend*; see on tuletatud sõnast *pake* /*pakke*/ = pakkumine, on aga pandud funktsioneerima *pakise* tähenduses, mis tuletub sõnast *pakk* /*paki*/.

Ei saa õigeks pidada, kui agronoomid räägivad „happeliste muldade *lupjamisest*”. Lubjata võib küll mingit pinda, seina, mulda aga ei kaeta selliselt, vaid mulla sekka külvatakse *lupja*, mulda tehakse *lubjaseks*, mulda *lubjastatakse*.

Sõna *kuna* on kõnekeeles omandanud kolm tähendust: 1) *millal*, 2) *sest*, *sest et*, *sellepärast et* ja 3) *sel ajal kui*, *siis kui*. Nagu mujal, nii ka siin ei soodusta sõna mitmetähenduslikkus kirjakeele sisulist täpsust. Seepärast ongi kirjakeel hakanud neid tähendusi ära jaotama eri keelendite vahel: 1) *kunas*, *millal* (mitte *kuna*), 2) *sest*, *sest et*, *sellepärast et* (mitte *kuna*) ja 3) *kuna* = *sel ajal kui*, *siis kui*. Seega jääb sõnale *kuna* praeguses kirjakeeles ainult temporaalne tähendus, aga kausatiivset tähendust, mida praegu isegi veel ülekaalukalt kiputakse *kuna*-sõnaga edasi andma, on õige väljendada sõnadega *sest*, *sest et*, *sellepärast et* või *et*.

Veel muidki sõnu tarvitatakse ebaõiges tähenduses. Nii peab mõttetu sõna *leiduri* asemele astuma *leiutaja*, *õiendi* asemele *teatis*, *tõlgitsust* peab asendama *tõlgendus*; ei tehta vahet omadussõna *sama* ja määr sõna *niisama* vahel, samuti *kas*... *või* ja *kasvõi* vahel; liialeminevalt koormatakse sõna *nähe* pro *nähtus*; sisuliselt tuleb lahus hoida ühelt poolt *vaja*, *vajalik*, *vajama* ja teiselt poolt *tarvis*, *tarvilik* ja *tarvitama*; hoitagu sisuliselt lahus ka *onu* ja *lell*, *tädi* ja *sõtse*.

Kord ilmus ajalehes etteheide, et miks on „Suurde õigekeelsus-sõnaraamatusse” kohanimena võetud vorm *Kolchis*. Kirjutise autor tembeldas selle vääraks, väites, et vene keeles olevat selle koha nimi *Kolhida* ja seepärast tulevat seda nimekuju ka eesti keeles ainuõigena rakendada. Ometi on üldiselt teada, et kõik keeled on küll tihedalt läbi põimitud teistest keeltest juurdevõetud laensõnadega, kuid iga keel lähendab neid rohkemal või vähemal määral oma ehituslaadile. See kodundamine toimub kõigis laenuvõtjais keeltes väljakujunenud eri alustel. Ühest allikvormist pärinev sõna võib eri keeltes õige mitmekesiseks kujuneda, vahel ka ühes ja samas keeles rööpvormideksi areneda (näiteks eesti keeles *stukatuur* ja *sikatuur*, *fosfor* ja *vosvor*). Peale muu on mõnesuguseid kreeka ja ladina päritoluga noomeneid vene ja eesti keelde laenuvad isegi erinevatest antiikkeeles käänetest — nii eesti keelde nimetavast, vene keelde omastavast käändest. Näiteks:

nimetav kääne:	omastav kääne:
klima	klimatos
Ilias	Iliados
Kolchis	Kolchidos
Iris	Iridos
custos	custodis
formans	formantis
Venus	Veneris

Esitatust selgub, et kõnealusesse rühma kuuluvate sõnavormidena on eesti keeles kodunenud nimetavaline kääne: *kliima*, *Ilias*, *Kolchis*, *Iris*, *kustos* (raamatu siirdeviit), *formans*, *Venus* jt., vene keeles aga omastavaline lähtealus: *климат*, *Илиада*, *Колхида*, *Ирида*, *кустыды*, *формант*, *Венера* jt. Erandlikult ei ole *eegis* (kreeka *aigis* — *aigidos*, saksa *Ägis*) eesti keeles tarvitusel, vaid selle aset täidab otsene vene keele kaudne hilislaen *egiid* (vene keeli *эгида*).

Asjata kantakse meil keelde sõnu, millel on selles oma vasted juba olemas. Seesuguse pahelise nähtuse põhjuseks on kas vähene eesti keele sõnavara tundmine või puudulik kodunemine tõlgitavate sõnade sisuga. Nii on ilmaaegu eesti keeles esinenud vene sõna *sjomga*, mille vastena on meil ammust ajast tuttav ju *lõhekala*, ka *lasnakala*; asjata on *maapäkel* arahiisiks, samuti *hiina kanep* kanatnikuks ristitud jmt.

Hoopis halvad on sõnad *topis* ja *lehis* oma hiliselt juurdetoodud teise tähenduse pärast. Esimese tähenduse poolest on need sõnad mõlemad hästi tuttavad ja sobivad edaspidisekski tarvitamiseks: *topis* on augu sulgemise vahend, *lehis* on puu lehestik. Ebasobivalt püütakse viimasel ajal ka täis-*topitud* lindu *topise* nimetuse alla viia, kuigi seda kohta võiks täita varemalt tarvitusel olnud nimetus *kaavik*; lehiseks tahetakse nimetada ka okaspuuliiki, mida on varemalt tuntud nime all *lehtmänd*, *lärjepuu*, *laariks*, *laar*. Igatahes tuleb neid kõrvalejätud nimetusi nende tekkelaadist hoolimata ikkagi sobivamaiks pidada kui uuetähenduselist sõna *lehis* (sel puul on okkad, mitte lehed).

Mõned ajad tagasi hoiti eesti kirjakeeles lahus täiendsõnade *õpi* (= õppimis-) ja *õppe* (= õpetamis-) tähendus, nüüd aga on kandunud nende mõlemate sisu ainult viimasele täiendsõnale. Mõlemate keelendite rakendamine (*õppe*- kõrvale ka *õpi*-) võimaldaks nende liitosade kahte erinevat sisu selgesti lahus hoida. Vastasel korral on raske selgusele jõuda, mis sisu on näiteks lausel „Kõige madalam õppeedukus oli 8. klassis”, kas on selles süüdi õpetajad (õpetamisedukus, õppeedukus) või õpilased (õppimisedukus, õpiedukus). Oleks otstarbekohane endist vahetegemist täiendsõnade *õppe*- ja *õpi*- sisu vahel taas elustada ja siis mitte enam kõnelda *õpilaste õppeedukusest* pro *õpiedukusest* või ütelda, et *õpilastel ja üliõpilastel algas õppetöö* pro *õpitöö*, *õppetegevus* pro *õpitegevus*.

Sõnade liitmisest. Eesti liitsõnade koosseisus on viimane komponent mõisteväljendi tuumosaks ja kannab seepärast põhisõna nimetust; selle ees asetsev liitosa — täiendsõna — iseloomustab lähemalt, täiendab mõndapidi seda põhisõna. Rahvakeel tunneb küll ka sellist liitmisviisi, kus liitsõna põhisõna seisab esikohal — ja esineb siis kindlasti omastavas käändes, kuna täiendsõna järgneb; näiteks: *poisijõmpsikas*, *mehemürakas*, *tüdrukutirts*, *koerarenu*, *mütsilott*, *riidehilbud*; kuid vaevalt suudab see kitsapiiriline, tihti pejoratiivsus väljendav viis kirjakeeles suurt ulatust saavutada.

Viimasel ajal on senise väljakujunenud ehitusmooduse kõrval maad võtnud hoopis uus, eesti keelele täiesti võõras liitsõnade kategooria, mida ei saa keele rikastuseks pidada, sest meil usuaalseks saanud kirjapildi kõrval (näiteks *ehitus-lubjakivi*) annab ta sellele lisaks veel teise sisu, mille tagajärjel saab selline liitsõna kahes mõttes mõistetavaks. Säherdune uudislik liitsõna on näiteks *ehitus-remondikontor*. Senise keelepruugi järgi peaks see liitsõna tähendama ehitusalal töötavat remondikontorit, millisel väljendil puudub aga loogiline mõte. Uue käsituse järgi tahetakse selle keelendi all mõista ehituste ja remontidega tegelevat kontorit. Seda sisu ei anna aga väljenduseks valitud vorm edasi, vaid selleks sobib vorm *ehitamis- ja remondimiskontor* ehk vahest ka *ehituste-remontide kontor*. *Õppe-katseaed* ei tähenda mitte õpetamiseks kasutatavat katseaeda, vaid see aed teenindab õppetegevust ja on katsetamiskohaks, ta on *õppe- ja katseaed*, *õppe-katseaed*. Viimast laadi kirjutamisviisi ei ole iseenesest mitte uudisnähtus, vaid on tarbe nõudel eesti keeles rakendamisel olnud juba enam kui 30 aasta jooksul, kuid tänini ainult sporaadiliselt. Nagu eespoolseist õigekujulistest näiteist selgub, kuuluvad siia niisugused liitsõnad, kus ühel põhisõnal on täiendsõnu kaks või rohkem. Säärase ehitusega liitsõnu pakub meie keel üsna rohkesti; seepärast väärib see kirjutamisviis senisest suuremat tähelepanu, nõudes kirjapildi rakendamist eespool parandatud kujul. Esimest

korda tekkis tarvidus seesuguse ehitusega vorme rohkemal määral tarvitada anatoomias ning meditsiinis, hiljemini kokanduses ja mujal. Näiteid: *nina-pisara kanal* (canalis nasolacrimalis), *huule-lõua-suulae lõhe* ehk hundi-kurk (cheilognathopalatoschisis), *käe-jala krambid* ehk karpopedaalkrambid, *kollase-sinise pimedus* (xanthocyanopsia), *liha-peedi kotlett*, *herkulo-õuna toortoit*; nii tuleb kirjutada ka *kõrva-nina-kurgu kliinik* ja *hinde-vaide komisjon*, nagu on ka ikka õigesti kirjutatud *marksismi-leninismi klassikud*, *tulude-kulude bilanss*, *aktiiva-passiiva konto*. Meie kirjakeele täpsustamise huvides tuleks kõnealune liitvorm kõige lähemal ajal nõudekohaselt kehtestada.

Liitsõnade küsimusi on meil aegade jooksul mõndagipidi piiritletud, aga viimasel ajal on siia tahtlikult uusi ebakohti tekitatud. Laiaulatuslikult liidetakse eesti keeles nimisõnu nominatiivselt nimelt liidetavate sõnade sisululuse rinnastumise puhul või tunnusliku täiendsõna liitumisel põhisõnaga, kuna genitiivselt liidetakse täiendsõna põhisõnaga peamiselt neil juhtudel, kui viimase sisu on eelmise omast kitsapiirilisem, moodustab osa eelneva sisust. Nüüd aga püüab VÕS nominatiivse liitumise süsteemist genitiivse liitumise suunda juhtida *mõte*-tüüpi täiendsõnad, järjekindlalt esinenud reeglisse seega rühma ei millegagi põhjendatavaid erandeid soetada. Ei sobivat enam ütelda: *tõlgelaen*, *luuleteos*, *juhevits*, *ikepalk* (tuuleveski pööramiseks), *kaitseingel*, *öldistäidelause*, *kõideverb*, *kaabekakk*, *löövesamblikud* (bot.), *jäädehape* (keem.), *setekivim* (geol.), *võihapekäärimine* (tehn.), *söödepuljong* (biol.). Neid liitumusi soovitatakse asendada genitiivsetega. Säherduseks sõnade liitmise reeglite erandamiseks puudub igasugune alus. Ja kui selle piiramisega puhul toonitatakse veel sedagi, et teadusliku keele vajaduste rahuldamiseks tuleb nominatiivseid liitumusi kõnealuses piirkonnas ikkagi lubatavaks või sallitavaks pidada, siis tuleneb siit keelesisese rakenduse kaheharuline tendents — rahvakeele ehituslaadist mõnevõrra eraldada teadusliku keele oma. See separeeriv kallak langeb välja lubatavuse piiridest. Keele kõnealuse sisereegli järjekindluse säilitamiseks tuleb see klausel õigustatult kõrvale heita. Sest ei saa ometi lubatavaks pidada, et ü h t e liitsõnavormi või vähemalt ühte täiendsõna sunnitaks kandma kahte sisu, kui keeles sisaldub kummagi sisu jaoks eri vorm (*kuderavi* ja *koeravi*, *katevärv* ja *kattevärv*, *roekivi* ja *roojamardikas*, *näidematerjal* ja *näitelava*).

Kui vaadelda ükskõik missuguseid *mõte*-tüüpi täiendsõnaga moodustatud liitsõnu, siis on just selles piirkonnas eriti oluline nominatiivseid ja genitiivseid liitumusi kui sisult erinevaid keelevorme lahus hoida. Erinevust sisaldavad kasvõi järgmised näited. *Katevärv* on millelgi (näiteks laua pinnal) kattedeks olev värv, *kattevärv* aga on kattedele (näiteks grundeeritud pinnale) pealetõmmatud värv; *tõkepuu* (samuti kui näiteks *tugipuu*) on puu, mis üksi moodustab tõkke, *tõkkepuu* aga on üks tõkke sees olevaid puid; *tõlgesõna*, *tõlgelaen* on teisest keelest tõlgitud sõna või laen, ent *tõlkesõna* on tõlkes esinev sõna, sõnal *tõlkelaen* puudub aga igasugune tähendus. Tuleb üldse õigeks võtta, et selles piirkonnas ei esine iga kord genitiivseid liitumusi, leidub aga küllalt just nominatiivseid, nagu: *katevili* (allakülvatud taimeliiki kattev vili, viljana esinev kate, vilikate), *kateklaas* (esemeklaasi kate), *katekude* (kattev, kattedeks olev kude), *kateleht*, *katetiivad*, *katekarvad*, kuna nende genitiivsetel liitumustel (*kattevili*, *katteklaas*...) puudub sisu.

Mõnel muulgi puhul on VÕS põhjendamatult eelistanud genitiivset sõnade liitumist ja seega reeglipäraselt teelt hälbinud. Seal esinevad näiteks *vingumürk*, *vorstimürgitus*, *lumevaip*. Teatavasti on ving ise mürk, ta on vingmürk, oma koosseisult süsihapu gaas (vene yrap); teist mürki — vingumürki sellest lihtollusest otsida on mõttetus. Vorsti sisse sattunud või vorsti sees tekkinud mürk on *vorstimürk*; kui keegi mürgistunud vorsti sööb,

siis on see vorst temale mürgiks — *vorstmürgiks*, ta saab *vorstmürgistuse*. On olemas loomkate, taimkate, liivkate, paaskate, lumikate, siis muidugi ka *lumivaip*, sest vaip on kate.

Pealegi mõjuvad sellised VÕS-is erandlikult moodustatud liitsõnad vahel segavalt oma sisuseletustega. Näiteks väidetakse, et *uneravi* olevat ravimine une abil ja *taimetoit* olevat taimedest valmistatud toit. Tõeliselt aga on *uneravi* kestvat unepuudust kannatava isiku ravimine vastavate ravimitega (*hypnotica*), kuna *uniravi* on mingi raske haiguse arstimine unega, kestva magamisega (uni on raviks); *taimtoit* on taimedest koosnev toit niihästi loomadele kui ka inimestele, *taimetoit* aga on taimedele tarvilik toit. Samataolist kõikumist võib täheldada ka *putuktoidu* (= putukad toiduks) ja *putukatoidu* (= putukatele toiduks) vahel; nimelt ei saa nõustuda „Nõukogude Opetajas” (1955, nr. 9) esinenud väljendiga *putukatoidulised linnud*, sest kui linnud katsuvad ainult putukatoidust elatuda, siis surevad nad nälga; tõepoolest söövad nad putukaid, putukad on nende toit, need linnud on *putukatoidulised*.

Mõnesuguseid muidki ebakohaseid sõnade liitumusi sisaldub kirjakeeles. Selliste seast tarvitseb näitena mainida kasvõi sõna *ravimtaim*. Kui meenutada teisi samataolisi nominatiivseid liitumusi, nagu: *põõsastaim* (põõsana esinev taim), *lehttaim* (peamiselt lehtedest koosnev taim), *kiniinravim* (kiniin on ravim), *seerumravi*, siis ei kuulu *ravimtaim* oma sisult sellesse liitsõnade rühma: taim ei esine siin ravimina, vaid sest taimest saadakse ravimi koostamiseks ainult mingit osist; seesugust sisu väljendab eesti keel aga genitiivsete liitumustega, öeldes *kiutaim*, *meetaim*, *õlitaim* jne. Siia kuulub järjekindluse nõudel siis ka *ravimitaim*, mida tuleb kasutada *ravimtaime* asemel. — *Seemnehein* on hein, millest saadakse puhastamise teel seemet, nn. seemnekartul aga ei ole puhastamise teel saadud seeme, vaid kartul ise on seeme, ta on *seemekartul*.

Üks ajaleht kirjutab *vähjahaigusest*, teine *vähahaigusest*, kuid kumbki ei taba õiget sõnakuju sellele sisule, mis on antud puhul käsitlemisel. Sõna *vähjahaigus* on murdeline keelend, mille kirjakeelseks vasteks on *vähihai-gus*. See on haigus, mis tabab vähke (näiteks vähikatk). Aga inimeses tek-kiv pahaloomuline kasvaja kannab nime *vähktõbi*. Niisiis on kindlasti tarvilik lahus hoida mõisted *vähahaigus* ja *vähktõbi*.

Teatavasti nõuavad sihilised tegusõnad laiendeiks *verbi* de le vasta-vaid muutevorme, nendest tegusõnadest tuletatud käändsõnalised keelen-did aga *nomeni* te le vastavaid. Needsamad erinevad vastavused jää-vad kummaski rühmas püsima neist moodustatud liitsõnadeski. Näiteid: *ajaviitmine*, *-viitja*, *-viitlik*, *tulepurskamine*, *vabadusearmastaja*; aga: *aega-viitev* (verbist aega viitma), *tuldpurskav*, *vabadustarmastav*, niisiis ka: *kõike-võitev*, *imet-tegev* (mitte *imetegev*), *soojanõudev* /kultuur/, *peadpöörta-v*, *viljakandev*, *mõõtuandev* (mitte *mõõduandev*) jpt.

Õige mitmesuguseid sõnavaralisi rikastusi on eesti keel viimasel ajal *vene keelest* vastu võtnud. Küllalt tihti on neid üksnes sõna-sõnalt edasiantud vormis meile üle toodud, ilma tõlgitava keelendi mõttesse tungi-mata. Seeläbi on tekkinud vahel sõnakujud, milledest on raske õiget mõtet välja koorida. Säärased sõnad on näiteks *kultuurhariduslik*, *kultuurmassiline* ja *inseneritehniline*. *Kultuurharidus* tähendab ju kultuurset haridust; see väljend viib väga kahtlasele mõttele, nagu oleks olemas ka mingi mitte-kultuurne haridus. Säherdust eesti sõnas peituvat mõtet ei sisaldu aga vene keelendis *культурно-просветительный*, vaid selle mõte on hoopis teine: kultuuriline ja hariduslik ehk lühemalt *kultuurilis-hariduslik* (asutis, töö jne.). Veel mõistatuslikum on eesti liitsõna *kultuurmass* (= kultuurne mass). Omadussõnale *inseneritehniline* on lähtevormiks *inseneritehnika*, mille paralleelvormiks oleks „inseneriline tehnika”, kuid seesugust eraldiolevat

tehnikat on problemaatiline endale kujutleda. Ka sõnasõnaline tõlge *inse-nerilis-tehniline* ei taba venekeelse väljendi инженерно-технический sisu, pigemini sobiks siin vasteks *tehniline* või õigemini *tehnikalane* (tööline, sõnavara jt.). — Esineb veel teiseilmelisi ebaõnnestunud liitsõnu eesti keeles, nagu: *õppe-metoodiline*, *materjal-tehniline*. Siin tahetakse sidekriipsuga osutada sõna kahekülgsusele, mida antud vorm aga ei taba. Sest *õppe-metoodiline* (sidekriipsuga või ilma) on kõlaltselt ikkagi üks ja sama ning vastab üksnes väljendile „õppemeetodisse või õppemetoodikasse puutuv”, ei täida niisiis taotletud eesmärki, ei anna edasi originaalväljendi учебно-методический kahekülgsust sisu: õpetuslikku ja metoodilist. Vastavaks tõlkeks sobiks siin kas *õpetuslik-metoodiline* või *didaktilis-metoodiline* (juhend). Keelend *materjal-tehniline varustis* on oma ehituselt mõttetu, selle vormiga on tahetud aga väljendada materiaalselt ja tehnilist varustist ehk varustist materjali ja tehnika näol; seda sisu annab edasi liitvorm *materiaal-tehniline*. Kui näiteks tõlkida venekeelne väljend оперативно-производственное планирование eesti keelde sõna-sõnalt „operatiiv-tootmislik planeerimine”, jääb selle avaldise sisu arusaamatuks; sisu saab aga selgesti edasiantavaks, kui tõlgitakse mõtte järgi *tootmise operatiivne planeerimine*. Samuti tuleb sisust lähtudes tõlkida paljudelgi juhtudel, kasvõi järgmistel: санитарно-просветительная работа — *tervishoiuline selgitustöö*, административно-хозяйственный персонал — *administratiiv- ja majanduspersonal*, отчетно-выборное собрание — *aruande- ja valimiskoosolek* jpt. Paraku on siinesitatud näidete taolisi keelendeid, mis sisult selgusetuks osutuvad, meil eriti ajakirjanduses levinud; näiteks: *finants-majanduslik kohustus*, *kultuurilis-massiline sektor*, *eelarve-rahanduskomisjon*, *vabriku-tehasekool*, *mere-jõelaevandus*, *haude-linnukasvatus*.

Vene keeles esinevad liitnimisõnade komponendid teises järjestuses kui eesti keeles: vene liitsõnades seisab põhisõna tavaliselt esikohal, kuna eesti kirjakeeles asetseb põhisõna viimasel kohal. Nii on vene keele kohane ütelda: *kirjanik-klassik*, *deputaat-kommunist*, *ema-kangelane*, *õpetaja-kaugõppija*, *apatiit-kontsentraat*. Seesama vormistik on nüüd täielikult üle toodud eesti kirjakeelde, kus ta esineb vohavalt. Säherdused keelendid ei mahu aga eesti keele arenemise sisemiste reeglite raamidesse. Eelmainitud liitsõnade õiged eestikeelsed vastad on järgmised: *klassik-kirjanik* ehk *klassikiline kirjanik*, *kommunist-deputaat* ehk *kommunistlik deputaat*, *kangelasema*, *kaugõppija-õpetaja*, *kontsentreeritud apatiit*; neis näiteis on põhisõnadeks *kirjanik*, *deputaat*, *ema*, *õpetaja*, *apatiit*, kuna kaasasolevad sõnad — täiend sõnad neid mõisteid lähemalt iseloomustavad. Kui aga tegemist on liitsõnadega, milhede mõlemad komponendid võivad põhisõnaks olla, see tähendab, et nendevahelist sidekriipsu võib asendada sidesõnaga *ja*, siis võivad nad üht ja sama sisu väljendada emba-kumba pidi asetatuna, tegelikult aga on üks neist tavapäraseks kujunenud; näiteks: *sekretär-masinakirjutaja*, *koristaja-käskjalg*, *lukksepp-treial* (ehk küll niisama õige on ütelda ka *treial-lukksepp* jne.).

Eri keeltes on paljude erinevuste kõrval ka sõnade liitumine arenenud mõnevõrra erisuguselt, nii et sisu vastavuse õigeks edasiandmiseks on vahel võimatu ühe keele liitsõnu vorm-vormilt teise keelde tõlkida. Sest iga keel liidab sõnu oma arenemises väljakujunenud, traditsionaalseks saanud sisemiste seaduspärasuste alusel. Nii näiteks ei anna sõnavormid sisule vastavust, kui tõlgitakse vene внешкольный sõnaga *väliskooliline*, внутрипартийный sõnaga *siseparteiline* või довоенный sõnaga *ennesõjaaegne*. Ütelda *siseparteiline* või *välisparteiline* on ideoloogiliselt väär, sest säherdused väljendid räägivad kahest parteist — sise- ja välisparteist. Sisule vastavalt tuleb eesti keeles ütelda *parteisisene* ja *parteiväline*, nagu me ütleme ka *riigisisene*, *kooliväline*, *rajoonidevaheline* (межрайонный) jne. Igaräevases

kõnes ja kirjas esinevad väljendid *eelkooli-iga* (дошкольный возраст), *pärastsõjaaegne* (послевоенный). Nende puhul tekib eesti sõnavormides mõiste eelkoolist, pärastsõjast, mida ei sisalda originaalvormid. Et nende näidete sisu õigesti edasi anda, tuleb eesti keeles tarvitada väljendeid *kooli-eelne* (iga) ja *sõjajärgne* (aeg).

Esineb küllalt ka sõnavorme, mida üks keel soetab üksiksõnade liitmise teel, teine aga ei liida. Seda laadi keelesiseseid seaduspäraseid erinevusi on rohkesti ka eesti ja vene keele vahel. Paljudel juhtudel on eesti keelele ammuseks tavaks saanud rakendada nimelt liitsõnalisid vorme, kuna aga vene keel tarvitab samade mõistete väljendamiseks lahuselevaid sõnu. Näiteid: *ametiühing* — профессиональный союз (lühendina профсоюз), *riigikord* — государственный строй, *tööpäev* — рабочий день, *ületunnitöö* — сверхурочная работа, работа в сверхурочное время, *kohtumiskoosolek* — собрание по встрече, *loodusteadused* — естественные науки jne. Ei seisa siis kooskõlas eesti keele arenemise sisemiste seadustega, kui nüüd vene keele eeskujul öeldakse näiteks *massiline organisatsioon* pro massiorganisatsioon, *meditsiinilised teadused* (= медицинские науки) pro arstiteadus e. meditsiin, *õpetatud nõukogu* (ученый совет) pro õppenõukogu, *pedagoogiline instituut* (педагогический институт) pro pedagoogika-instituut jne.

Sõnade tuletamiseks on eri keeltel erinevaid võimalusi. Seesuguste võimaluste poolest võrdlemisi rikkalikkude hulka kuulub ms. ka eesti keel. Mõnes suhtes on ta võimeline sõnu näiteks samatüveliste tuletiste kaudu isegi mitmekülgsemalt vormistama kui indo-euroopa keeled. Nimelt on eesti keelele omane anda erinev sõnakuju ühest küljest mitmelaadilise tegevuse, teisest küljest tegevuse tulemuse väljendamiseks. Selle illustreerimiseks pakub eesti keel rohkel arvul ühisest tüvest arenenud tuletisi: *sättimine* — *säte*, *käsitus* — *käsitus* — *käsitelu*, *käitamine* — *käitus* — *käitis*, *avaldamine* — *avaldus* — *avaldis*, *kujutus* — *kujutis* — *kujutus* — *kujutelm*, *loomine* — *looming* — *loome*, *kuivatamine* — *kuivat* — *kuivat* — *kuivati*, *tõendamine* — *tõendus* — *tõend*, *istung* — *istung* — *istung*, *hüppamine* — *hüpe* — *hüpak*, *asutus* — *asutus*, *peletus* — *peletis* jpt. Praegumainitud rühmades väljendavad sufiksiga *-mine* ja *-us*, suurelt osalt ka liidete *-ng*, *-e* ja *-k* abil moodustatud nimisõnad mitmelaadilist tegevust, *is-* ja *nd-*liitelised aga tegevuse tulemust, tehtut, üldse konkreetset. Viimaseil aastail ei ole seda keelesisest tuletamisviisi kuigi palju rakendatud, vaid on selle asemel siirdunud indo-euroopa keelte eeskujul arendatavale deriveerimisalale. Kaugeleminevalt sammuvad seda rada ms. ka VÕS-i koostajad, kes on *is-*tuletised surunud minimaalseisse raamidesse ja omistanud *us-*sõnadele tavaliselt kaks tähendust — tegevust kui ka konkreetset väljendava. Nii on siis pandud mõlemat sisu väljendama sõarased sõnad, nagu: *kohustus*, *saavutus*, *rõivastus*, *joonistus*, *rühmitus*, *pühendus*, *lâkitus*, *asutus* jne., kuna eesti keeles eneses peituvad sellekohased võimalused kasutamata jäetakse. Indo-euroopa keeltes aga puudub võimalus oma sõnavormide kaudu vahet teha ühest küljest tegevust, teisest küljest konkreetset väljendavate sõnade vahel. Näiteks tähendab vene творчество *loomist* (tegevust) ja *loomingut* (tulemust, tehtut), samuti ka prantsuse création, inglise creation, saksa Schöpfung. Seda laadi näiteid leidub neis keeltes ülirohkesti, nagu seda on ms. vene keele suhtes semantilise vajakuna esile tõstnud mitmed vene keeleteadlased (D. S. Lotte, G. O. Vinokur, A. M. Terpigorev jt.). Ainuke õige tee selle puuduse piiridest pääsemiseks on sellekohaste eesti keele siseste võimaluste täieulatuslik omaksvõtmine, misläbi oleks tagatud kindla tähendusliku vahe tegemine näiteks sõnapaaride vahel: *varustus* ~ *varustus*, *lâkitus* ~ *lâkitis*, *lâhetus* ~ *lâhetis*, *asutus* ~ *asutus*, *peegeldus* ~ *peegeldis*, *kaunistus* ~ *kaunistis*, *ilustus* ~

ilustis, tarretus ~ tarretis, vahetus ~ vahetis, relvastus ~ relvastis, kihistus ~ kihistis jne., kus *is*-sufiksiga keelendid funktsioneerivad aina konkreetsete väljenditena, samuti kui hulgad muudki tuletised, nagu: *jahvatis, koostis, sulatis, väetis, saadetus, peletis, hirmutis, kriipseldis, vusserdis, leiu-tis, saavutis, rühmitis, väljamõeldis, õeldis, juhis, viivis* jpm.

Sõnakujusid *allikas, äädikas, latikas, mesikas* ja hulka muid *as*-liitega moodustatud vorme on tahtud asendada *as*-liiteta vormidega: *allik, äädik, latik* jne. Kui selle tahte läbiviimise taotlejad jälgiksid sellealast tendentsi keeles, siis selguks neile peagi, et just *as*-liiteta vormid on pidanud eesti keeles üha enam maad andma *as*-liitelistele. Eks ole meil alles hiljutised sõnakujud *kolik, rünk, pank, riuge, helme, virve* jt. pidanud ruumi andma *as*-, *s*-liitelistele: *kolgas* /kolka/, *rüngas, pangas, riugas, helmes, virves, tüügas* (soome *tynkä*), *allikas, latikas, liblikas, maasikas, toomingas*, samuti laensõnad *äädikas, tubakas, kasukas, labidas, kadakas, karikas* jt. Seejuures on keeles selgesti välja kujunenud, et *as*-liitelised, niipalju kui neid esineb rööbiti *as*-liiteta vormidega, on järjekindlalt *a*-tüvelised, ilma *as*-sufiksita sõnad aga *u*-tüvelised; niisiis: *allikas — allikad, tubakas — tubaka*, aga *allik — allikud, tubak — tubaku*. See tõsiasi, et *ü*-lised tüved ei ole meie kirjakeeles üldiselt levinud, räägib veenvalt *as*-liiteliste tuletiste ühtlase keh-timise kasuks.

Vahel on liiale mindud *ng*-sufiksi tarvitamisega. Eesti keele sisese sea-duse põhjal väljendab ta tavaliselt üksikfaasilist, ühepühust või üheperioodilist tegevust, tegevusjärku, nagu see sisaldub sõnades: *istung, loeng, valang, toiming, murrang, avang*, kuna tegevuse kestuslikkust annab edasi sufiks *-mine*. Seega ei ole semantiliselt õigesti eestlindatud näiteks lause: „Proletariaadi parteid tema praktilises tegevuses peavad juhtima mitte mingid juhuslikud motiivid, vaid ühiskonna *arengu* (pro arenemise) seadused, nende seaduste praktilised järeldused” (M. Rosental ja P. Judin, „Lühike filosoofiline leksikon”, 1946, lk. 47), samuti liial-davad sportlased, kui nad, kinni hoides inglise keele sisese arenenud vormist, ütlevad näiteks „poks nõuab pika-ajalist *treeningut*” (pro *treenimist*). Ja inglise keelest pärineva *krakingu* kõrval tuleb nõutavail puhku-del rakendada ka *krakkimist*.

Segadus valitseb meil tugevatüveliste *is*- ja *us*-sufiksiga moodustatud omadussõnade tuletamisel ja käänamisel. Vaieldakse selle üle, kas tuleb näiteks sõnu *rõõmus, kuulus* hääldada ülipikalt või keskpikalt, kas pidada õigeks kuju *hoogus* või *hoogus*, *täppis* või *täpne*. Kõiki neid ja nendetaolisi teisi vorme tarvitab kõnekeel eri maakohtades pea nii, pea teisiti. Kirjakeel aga kui reeglikindlust taotlev suhtlemisvahend püüab, nagu ikka, nii ka siin esinevast vormide mitmekesisusest välja valida niisugused vormid, mis lasevad end kindlaks süsteemiks korraldada, kuna sinna mitte mahtuvad tuleb tarvitamata jätta. Vastavad süsteemilised alused olidki juba omal ajal esile toodud ja nende järgi on käidud. Hiljemalt aga on siin uuesti vormide segitarvitamisele taandunud. See tagasimineku osutub väärsammuks, sest ta ei vii reeglikindlusele. Kõnekeelest paistab ilmekalt silma, et *s*-sufiksiga oma-dussõnad on *a*-tüvelised (*lõbus — lõbusa, hoogus — hoogsa, täppis — täpsa*), *ne*-lised aga on *e*-tüvelised (*raudne — raudse, täpne — täpse*) või teiste sõnadega — kui omastava lõpul on *-sa*, siis on nimetavas *-s*, kui omastav lõpeb *se*-ga, on nimetav *ne*-line. Selles reeglis on kaks erandit: *lihtne — lihtsa, ehtne — ehtsa*. Semantiliselt on erinevus *s*- ja *ne*-adjektiivide vahel samuti küllalt piirikindlalt välja kujunenud: sõnad, milledes *ne* liitub nomi-natiivsele tüvele, väljendavad millestki koosnevat, *s*-sõnad aga üldiselt oma-dust, näiteks: *raudne — rauast tehtud, täpne — täppidest koosnev*, aga *nägus, kuulus, õõnes* märgivad omadusi muis suhteis. Selline vormide erinevus võimaldab ühtlasi lahus hoida nende eri tuletiste sisu: *maruhoogne*

tuul — *hoogus* tegevus, *hobujõudne* võimsus — *jõudsa* sammuga hobune, *pisitäpne* joon — *täppis* töö, *rõhtne* tara — *rõhtus* joon jpt. Kummas vältes on reeglipärasem neid sõnu kirjakeeles rakendada — kas hääldada *hõlbus* või *hõlpus*, *kuulus* või *kuulus*, *õõnes* või *'õõnes*? Pole kahtlust, et kirjakeele reeglikindlaks aluseks sobib siin ainult kolmandavärteline vormistik, sellepärast et ülipikas vältes on kõik asjaomased sõnad rahvakeeles ühel või teisel maa-alal olemas, keskpikas aga mitte kõik; nii esinevad ainult kolmandas vältes näiteks *tähtis*, *jõudus*, *hoogus*. Sellest järgneb, et tugevatüvelisi *es-*, *is-*, *us-*liitelisi omadussõnu tuleb kõigis käändeis hääldada ülipikalt, nad kõik on *sa-*tüvelised, kuna *ne-*liitelised on, nagu juba eespool toonitatud, üksnes *e-*tüvelised.

Nagu eespoolsest selgub, ei ole keele vormistikku, sõnade liitmisse ja tuletamisse puutuvad üksikasjad isegi keele normeerijate keskel, rääkimata üldisest keeletarvitajaskonnast, veel küllaldaselt teadlikustunud. Selle tagajärjel on kirjakeelde tekkinud ebakohti. Need mõjuvad segavalt keele regulaarse arenemise käigus. Seepärast tuleb püüda selliste pidurduskohtade vastu võidelda. Ei ole küll mitte igal puhul kerge neid takistusi kaotada, aga üksmeelsel tahtel suudetakse kollektiivselt siin mõndagi korda saata. Seda tahet tuleb tõsiselt soovida.

Saabus toimetusse
5. I 1956

НЕКОТОРЫЕ ОТКЛОНЕНИЯ ОТ НОРМЫ В ЛЕКСИКЕ ЭСТОНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

И. Г. ВЕСКИ,

академик Академии наук Эстонской ССР

Резюме

Постепенно совершенствуясь и развиваясь согласно своим внутренним закономерностям, эстонский литературный язык в то же время вобрал в себя и некоторые такие элементы, которые либо идут вразрез с основными принципами развития языка, либо остановились в своем развитии на полпути. Такого рода отклонения от нормы особенно заметны в эстонской лексике, в форме слов, в способах их сложения, а также и деривации. Относящиеся сюда явления несомненно препятствуют развитию литературного языка в сторону его унификации и должны быть по возможности устранены.

Если ранее выработкой эстонской терминологии были заняты многие коллективы, то за последнее время систематическая работа в данной области не проводилась. В результате этого границы значения отдельных терминов местами стерлись и в терминологической лексике образовались пробелы, которые каждый нуждающийся в данных терминах пытается заполнить по-своему.

В некоторых случаях в лексике образуются пустые места также и вследствие того, что носители языка беспечно относятся к какому-нибудь слову или выражению, уточняющему то или иное понятие.

При создании новых терминов следует избегать резких противоречий между формами народного и литературного языка. Производные слова, созданные без соблюдения правил деривации, должны быть заменены правильными словообразованиями.

Недопустимо, чтобы одно и то же слово выполняло несколько функ-

ций, если для каждой из них в языке имеются особые слова. Но так именно обстоит дело, например, со словом *kuna*, которое соответствует русскому «между тем как», но сплошь и рядом неправильно употребляется в значении «когда» (*millal, kunas*) и «так как» (*sest, sest et, sellepärast et*).

Во многих случаях языковая практика переносит значение слова с правильной формы на неправильную; так, например, говорят *leidur* вместо *leiutaja* (изобретатель), *tõlgitsus* вместо *tõlgendus* (интерпретация), *nähe* вместо *nähtus* (явление). Колеблются также семантические границы таких слов, как *onu* (брат матери) и *lell* (брат отца), *tädi* (сестра матери) и *sõtse* (сестра отца), *vajama* (нуждаться) и *tarvitama* (употреблять).

Заимствованное из одного и того же источника слово нередко принимает в разных языках различные формы. Так, некоторые слова греческого и латинского происхождения в русском и в эстонском языках восходят к различным падежам древних языков — в эстонском они имеют форму именительного, а в русском произведены от косвенных падежей; ср. в эстонском языке: *kliima, Ilias, formans*, тогда как в русском языке: климат (в греческом имен. падеж *klima*, род. падеж *klimatos*), Илиада, формант (в латинском имен. падеж *formans*, род. падеж *formantis*). Против указанного правила, особенно в области имен собственных, нередко грешат эстонские газеты, употребляющие подчас такие формы, как *Kolhida* вместо *Kolchis*, *Antarktida* вместо *Antarktis*, *Isida* вместо *Isis* и т. д.

Не зная эстонских соответствий словам оригинала, переводчики становятся на ложный путь: они без достаточных оснований применяют лексику переводимого текста, а во многих случаях и его синтаксис. Так в переводах появляются такие слова, как *sjomga* вместо *lõhekala* (лосось), *arahiis* вместо *maapäkel* (земляной орех), *kanatnik* вместо *hiina kanep* (китайская конопля) и др.

Препятствуют нормированию литературного языка и попытки придавать отдельным словам новые значения; так, например, слово *topis* (втулка) приобретает в языковой практике новое значение «чучело», а *lehis* (листва) употребляется и в значении «лиственница».

В свое время соблюдалось смысловое различие между формами глагольной основы *õpi-* (отношение к учению, к учебе) и *õppe-* (отношение к обучению). Впоследствии с этим различием перестали считаться. Между тем было бы целесообразно вернуться к различению этих двух форм основы, чтобы можно было снова разграничивать такие, например, понятия, как *õpiedukus* (успешность учения, учебы) и *õpeedukus* (успешность обучения).

За последнее время, наряду с прежним, укоренившимся способом написания сложных слов (напр. *ehitus-lubjakivi* 'строительный известняк'), вошел в употребление новый способ их написания, хотя и сходный по структуре, но совершенно иначе передающий содержание понятий. Это явление связано с неправильной передачей на письме некоторых переводимых с русского языка слов и выражений. Так, например, русское выражение «строительно-ремонтная контора» передается по-эстонски в форме: *ehitus-remondikontor*. Между тем такой перевод не отвечает содержанию русского выражения, так как вызывает представление о какой-то загадочной ремонтной конторе, работающей в области строительства. В соответствии с содержанием и формой этого русского выражения правильным был бы перевод (и написание): *ehitamis- ja remontimiskontor*, или же *ehituste-remontide kontor*. В эстонском литературном языке встречается, к сожалению, довольно много неправильных словообразований такого рода.

Ряд несообразностей наблюдается также в области номинативных и

генитивных словосложений. В части сложных имен существительных заметна необоснованная тенденция перехода от номинативных словосложений к генитивным. При наличии доброй воли имеющиеся в этой области неправильности и колебания легко могли бы быть устранены путем окончательного урегулирования данного вопроса.

Дословный перевод иногда не только не дает желаемого результата, но приводит к искажению смысла и даже к абсурду; особенно часто это наблюдается при переводе некоторых русских сложных слов. Только полное понимание значения переводимого сложного слова или словосочетания делает возможным его правильный перевод путем свободного выбора средств данного языка. Так, например, семантически правильным переводом на эстонский язык выражения «оперативно-производственное планирование» было бы словосочетание: *tootmise operatiivne planeerimine*. Однако такой способ перевода — перевода по смыслу — применяется у нас сравнительно редко.

В русских сложных словах основное слово стоит обычно впереди, тогда как в эстонском языке оно занимает последнее место. В связи с этим при переводе русских сложных слов на эстонский язык необходимо во многих случаях изменять порядок компонентов сложного слова; так, например, «писатель-классик» следует переводить *klassik-kirjanik*, депутат-коммунист — *kommunist-deputaat* или *kommunistlik deputaat*.

Перевод некоторых русских слов, образованных с помощью префиксации, также требует перестановки компонентов. Так, эстонским соответствием слова «внутрипартийный» будет не *siseparteiline*, а *parteisise*, дошкольный возраст — *koolieelne iga* (а не *eelkooli-iga*).

В эстонском языке издавна принято выражать определенные понятия с помощью сложных слов, тогда как в русском языке те же понятия выражаются атрибутивными словосочетаниями. Так, эстонскому сложному слову *loodusteadused* соответствует в русском языке выражение «естественные науки», *tööpäev* — «рабочий день» и т. д. За последнее время по образцу русских конструкций этого рода и в эстонском языке сложные слова нередко стали заменяться атрибутивными словосочетаниями. Так, вместо сложных слов *õppenõukogu* (ученый совет) и *pedagoogikainstituut* (педагогический институт) стали употребляться выражения *õpetatud nõukogu* и *pedagoogiline instituut*. Такая тенденция означает отклонение от собственных эстонскому языку норм.

В области словопроизводства наличие в эстонском языке особых суффиксов дает возможность разграничивать слова, обозначающие действие, и слова, обозначающие конкретный результат этого действия; сюда относятся, например, такие пары слов, как *ehitus* (строительство) — *ehitis* (постройка), *väetus* — *väetis* («удобрение» в обоих значениях), *loomine* — *looming* («творчество» также в обоих значениях) и т. д. Между тем языковая практика не обнаруживает в этом отношении достаточной последовательности: суффикс *-is* в некоторых случаях не используется, и его функция необоснованно переносится на суффикс *-us*, который нагружается таким образом двумя значениями (действие и его результат).

В эстонском языке имеется многочисленная группа слов, выступающих то с суффиксом *-as*, то без этого суффикса; сюда относятся, например: *allikas* — *allika* и *allik* — *alliku* (источник), *kadakas* — *kadaka* и *kadak* — *kadaku* (можжевельник). В литературном языке господствуют формы с суффиксом *-as*; эта система нарушается, однако, наличием отдельных слов, выступающих, особенно в номинативе, без указанного суффикса; такие формы должны уступить место обычным формам с суффиксом *-as*.

Суффикс *-ng* выражает в эстонском языке однократное, однофазное действие, тогда как суффикс *-mine* указывает на длительный характер

действия. Между тем в языковой практике эта закономерность не всегда соблюдается: производным с суффиксом *-ng* придается иногда значение словообразований с суффиксом *-mine*, т. е. говорят и пишут *areng* вместо *arenemine* (развитие), *treening* вместо *treenimine* (тренировка) и т. д.

Имена прилагательные с сильной основой, образованные с помощью суффиксов *-is* и *-us*, произносятся в различных местностях с соблюдением то второй, то третьей степени долготы. Поскольку формы с третьей степенью долготы известны в народном языке от всех прилагательных этого типа, а формы второй степени от некоторых из них не образуются, то было бы целесообразно объединить все эти прилагательные в однородную группу слов с третьей степенью долготы; сюда относятся *tähtis* (важный), *jõudus* (успешный), *hoogus* (стремительный, интенсивный) и др.

В эстонском языке имеется большое число имен прилагательных с суффиксами *-ne* и *-s*. Эти прилагательные склоняются правильно: 1) номинатив: *-ne*, генитив: *-se* (*raudne* — *raudse* 'железный'), 2) ном.: *-s*, ген.: *-sa* (*ilus* — *ilusa* 'красивый', *õõnes* — *õõnsa* 'полый, пустой'). Но в эту стройную систему вносятся иногда контаминированные формы, напр. *täpne* — *täpsa* (точный), *hoogne* — *hoogsa* (стремительный) и т. п. Такие формы должны уступить место правильным образованиям вышеуказанного типа; исключениями из общего правила здесь можно считать лишь два прилагательных: *ehtne* — *ehtsa* (настоящий) и *lihtne* — *lihtsa* (простой).

Рассмотренные выше отклонения от нормы, встречающиеся в области лексики, препятствуют закономерному развитию языка, вследствие чего их устранение является одной из ближайших задач в деле нормирования эстонского литературного языка.

Поступила в редакцию
5 I 1956

UNZULÄNGLICHKEITEN IM WORTSCHATZ DER ESTNISCHEN SCHRIFTSPRACHE

J. W. WESKI,

Mitglied der Akademie der Wissenschaften der Estnischen Sozialistischen
Sowjetrepublik

Zusammenfassung

Die estnische Schriftsprache, die sich im Laufe der Zeit nach ihren eigenen immanenten Gesetzen entwickelte, nahm zugleich Elemente auf, die mit der wesenseigenen Entwicklung der Sprache nicht übereinstimmen, oder in ihrer Ausbildung gleichsam auf halbem Wege stehengeblieben sind. Derartige Missklänge sind namentlich im Wortschatz feststellbar, und zwar was die Form der Wörter, ihre Zusammensetzung und Ableitung anbetrifft. Diese Unzulänglichkeiten behindern das einheitliche konsequente Wachstum der Schriftsprache. Es ist deshalb nötig, die Sprache von solchen Hemmnissen zu befreien.

Als Unzulänglichkeiten, für deren Beseitigung man bisher nicht gut genug gesorgt hat, ergeben sich folgende der Regelung bedürftige Fälle.

Die Neuschaffung estnischer Fachausdrücke ist neuerdings vernachlässigt worden. Infolgedessen haben sich die Grenzen der bereits vorhandenen Fachwörter verwischt und vermengt; auch sind in der Terminologie Lücken entstanden, die jeder Interessierte auf seine Art auszufüllen sucht. Solche Lücken entstehen des öfteren aus dem Grunde, dass der Gebrauch

einiger neuer, gewisse Begriffe genauer bestimmender Sprachmittel vermieden wird.

Der Unterschied zwischen der Schriftsprache und der Sprache des Volkes muss möglichst ausgeglichen werden.

Jede Sprache soll die ihr wesenseigenen immanenten Gesetzmässigkeiten konsequent anwenden. Wenn sich z. B. für die Bildung zusammengesetzter Wörter ein bestimmter Brauch durchgesetzt hat, wonach z. B. *ehitus-lubjakivi* geschrieben wird, so ist es nicht richtig, diesem Schriftbilde ein anderes nachzubilden, das einem ganz anderen Gedankengang entlehnte Ausdrucksmittel voraussetzt, wie z. B. *ehitus-remondikontor*. Fremde sprachbauliche Elemente schaden der Eigenart der Sprache. Sie bringen allzuvielen Ausnahmefälle mit sich und machen die Sprache ärmer an eigenen Wörtern und Ausdrücken.

Sprachliche Erscheinungen sind nach den meistverbreiteten Grundsätzen zu regeln. Bei Parallelförmigkeit ist die Form als gemeingültig anzusehen, die am verbreitetsten und regelrecht gebildet ist. Es liegt kein Grund vor, bei Anwendung dieser Regeln willkürliche Ausnahmen zu machen. So gibt es keinen Grund, Bestimmungswörter vom Typus *mõte* nur im Genitiv zu verbinden; sie sind vielmehr, wenn ihre Bedeutung dem entspricht, auch in ihrer Nominativform zu verwenden.

Die Sprache muss in der durch die Verschiedenheit der Wortbedeutung bedingten Richtung entwickelt werden.

Man darf ein Wort nicht mit zu vielen Bedeutungen belasten, falls in der betreffenden Sprache für jede Nuance ein eigenes Wort sich vorfindet.

Synonyme sind ihrer Bedeutung gemäss, zusammengesetzte Wörter aber nach den für Zusammensetzungen geltenden Regeln zu gebrauchen.

Es ist unzweifelhaft nötig, die Bedeutung der Suffixe genau zu kennen und diese in Ableitungen richtig anzuwenden.

Sollte es gelingen, die erwähnten Abweichungen und andere ähnliche Erscheinungen allgemeinen Regeln zu unterwerfen, so würde dies zur Vereinheitlichung der estnischen Schriftsprache wesentlich beitragen.

Eingegangen
am 5. Jan. 1956